

УДК 353:35

канд. екон. наук Зверук Л.А.

РЕГУЛЯТИВНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Банківський сектор економіки має розглядатися як єдиний об'єкт регулювання з боку державної влади, що потребує тісної координації дій Національного банку з іншими регуляторами фінансового ринку. Однак незважаючи на це, саме інструменти грошово-кредитної політики як економічного, так і адміністративного спрямування мають забезпечувати найбільший вплив на ситуацію з огляду на роль Національного банку як справжнього кредитора останньої інстанції. Адже від правильності його дій залежить розвиток не лише банківського сектору, а й економіки України в цілому.

Ключові слова: банківська система, фінансова система, стабільність банківської системи, фінансова криза, антикризове управління, фінансова стабільність, макроруденційний нагляд, стрес-тестування.

Банковский сектор экономики должен рассматриваться как единый объект регулирования со стороны государственной власти, требует тесной координации действий Национального банка с другими регуляторами рынка. Однако несмотря на это, именно инструменты денежно-кредитной политики как экономического, так и административного направления должны обеспечивать наибольшее влияние на ситуацию учитывая роль Национального банка как настоящего кредитора последней инстанции. Ведь от правильности его действий зависит развитие не только банковского сектора, но и экономики Украины в целом.

Ключевые слова: банковская система, финансовая система, стабильность банковской системы, финансовый кризис, антикризисное управление, финансовая стабильность, макроруденциальный надзор, стресс-тестирование.

The banking sector should be seen as a single object of regulation by the state, which requires close coordination between the National Bank with other financial market regulators. However, despite this, the instruments of monetary policy as the economic and administrative direction should provide the greatest impact on the situation with regard to the role of the National Bank as a true lender of the last instance. After all, the correctness of its action not only depends on the development of the banking sector, but also Ukraine's economy as a whole.

Keywords: banking system, financial system, stability of the banking system, the financial crisis, crisis management, financial stability, macroprudential oversight, stress testing.

Постановка проблеми. Створення ефективної системи антикризового управління в банківському секторі економіки є важливим стратегічним завданням для України, що дасть можливість забезпечити стійкий розвиток банківського сектору як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, що стане міцним підґрунтям для виходу з кризового стану та подальшого розвитку вітчизняної економіки. Особлива роль у цьому процесі відводиться Національному банку України.

Аналіз останніх публікацій. Питанням ознак банківських криз та протиріччями сучасних грошових систем займаються Міценко С., Коптюх О., Остапшин Т.; перспективи розвитку вітчизняної фінансової системи розкриваються в дослідженнях Підвисоцького Р., Вовчака О., Пацери М., Полозенко Д., питанням діагностування банківської криз з боку центральних банків займаються Арбузов С., Колобов Ю., Вовк В., Дмитрик Ю., Пацера М.

Виклад основного матеріалу. Банківську систему вважають стабільною, якщо вона: 1) полегшує ефективний розподіл фінансових ресурсів у просторі та часі; 2) дозволяє здійснювати оцінку, котирування, розподіл та управління фінансовими

ризиками; 3) зберігає здатність виконувати ці найважливіші функції навіть за умов зовнішніх потрясінь або посилення диспропорцій. Оскільки фінансова система сприймається як динамічна система, то її стабільність розглядається, насамперед, з точки зору відповідності конкретному стану, якого вона повинна досягти після певних змін, трансформацій чи потрясінь. Стабільність банківської системи є чинником забезпечення стабільності фінансової та економічної систем і економічної безпеки держави. На сьогоднішній день сприяння або забезпечення стабільності банківської системи є однією із основних функцій центральних банків [1].

Організація роботи з фінансової стабільності в центральному банку здійснюється в трьох напрямках. Перший – макропруденційний нагляд. Він включає моніторинг і аналіз функціонування всієї фінансової системи, індикаторів, створення системи превентивних індикаторів, які вказуватимуть на зміну ситуації в майбутньому. Другий – це розробка плану заходів із поліпшення ситуації, якщо аналіз становища свідчить, що потрібне втручання Національного банку. Третій напрям роботи – підготовка плану антикризових заходів, який потрібно запускати для виходу з кризи у випадку її настання. Макро- та мікропруденційний аналіз як антикризова складова пруденційного нагляду дає змогу прогнозувати тенденції розвитку банківських процесів унаслідок впливу різних потрясінь, що виникають на окремих фінансових ринках або макроекономічному рівні в цілому, а також негативних подій в окремих банках. В сучасних умовах центральні банки, в яких не налагоджено ефективний макропруденційний аналіз, гостро відчують нагальну потребу в якісній інформації та цілісному аналізі фінансової стабільності [2]. Директор Генерального економічного департаменту Національного банку України Олександр Петрик вважає, що функцію забезпечення фінансової стабільності, основною складовою якої є макропруденційний нагляд, не слід ототожнювати з банківським надглядом, який стосується окремих банків, а не фінансової системи в цілому. Поняття фінансової стабільності охоплює не лише банківську систему, а й усіх макроекономічних агентів в економіці, включаючи бізнес, населення, платіжні системи, банки, небанківські установи, ринки. Ця сукупність фінансових агенцій повинна працювати чітко й надійно, мати перспективне бачення того, що може трапитися з нею не тільки зараз, а й через певний проміжок часу [5].

Як свідчить світовий досвід, багато центральних банків уже отримали законодавчі положення про те, що їх основною функцією також є забезпечення фінансової стабільності. Вони створили спеціальні підрозділи, які мають автономний статус. У більшості центральних банків світу ними керує або голова банку, або хтось із його заступників чи членів правління, який опікується функціями фінансової стабільності. В Україні згідно нової редакції Закону “Про Національний банк України” прийнято рішення про створення спеціальної структури – управління фінансової стабільності, на яку покладено виконання наступних функцій: проведення стрес-тестування фінансової системи, розробка нових документів, де фіксуються їх результати, розширення зв’язків з громадськістю та підготовка звітів щодо фінансової стабільності, в яких представлені заходи стосовно запобігання фінансовим кризам. З 2012 року управління з питань фінансової стабільності функціонує у складі департаменту економічної політики НБУ.

Забезпечення фінансової стабільності Національним банком України закріплені законодавчо. Так, статтею 6 Закону “Про Національний банк України”, в якій раніше визначалася основна ціль забезпечення стабільності національної валюти, у редакції

2010 року це трактування доповнено ще й пріоритетністю досягнення та підтримки цінової стабільності, а також сприянням стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню першої цілі.[3] Реалізація функцій сприяння фінансовій стабільності потребує: визначення цілей центрального банку та інституцій, які йому допомагають у дотриманні фінансової стабільності; створення інструментарію, в тому числі й модельного, оскільки макроекономічні моделі, які використовували для прогнозування цілей чи для розробки сценарію, недостатні для обслуговування цілей фінансової стабільності. Тому нині напрацьовується розширений блок моделей, який показуватиме розвиток і можливі ризики в фінансовому секторі та банківській сфері, зокрема з поганими кредитами.

Вивченням проблем забезпечення стабільності та надійності фінансової системи, зокрема банківського сектору, займається центр наукових досліджень НБУ. За даним напрямом в центрі проводяться дослідження щодо: розробки організаційно-методологічних підходів НБУ до формування системи оцінки фінансової стійкості;

Визначення переліку показників та методик розрахунку ведення стрес-тестування; обґрунтування системи факторів для прогнозування динаміки індикаторів фінансової стабільності банківської системи; оптимізації моделей оцінки фінансової стійкості банківської системи. Центром наукових досліджень НБУ підготовлений перший пілотний проект «Звіту про фінансову стійкість банківської системи». У 2013 році одним із пріоритетних напрямів дослідження є «Визначення системних ризиків та їх вплив на фінансовий сектор економіки», а також випускається «Аналітичний огляд: тенденції розвитку фінансового сектору України» [4].

А незабаром, на думку директора Генерального економічного департаменту Національного банку України Олександра Петрика, необхідно створити в центральному банку відповідний комітет, як це зроблено в багатьох центральних банках світу. До нього, можливо, ввійдуть і представники інших регуляторів, які прийматимуть рішення на основі розгляду аналітичних даних із питань фінансової стабільності [5].

Стабілізація банківського сектору України пов'язана з об'єктивною потребою формування необхідних засад підтримання **фінансової стійкості** банківських установ та їх достатньої ліквідності як ключової умови ефективного здійснення ними своїх базових функцій фінансового посередництва, виконання зобов'язань перед вкладниками і кредиторами, а також забезпечення безперервності платежів і розрахунків між суб'єктами ринку як принципової умови нормального функціонування всієї економіки. Виділимо ряд основних **заходів**, які могли б сприяти виконанню цього завдання.

По-перше, важливим інституційним заходом стабілізації роботи банківського сектору може стати підвищення рівня захисту банківських вкладів. У даному випадку йдеться про принципову зміну пріоритетів: від заборони на дострокове вилучення депозитів – до гарантування з боку НБУ повернення всіх коштів вкладників, що може бути забезпечено за рахунок кредитів рефінансування. За таких умов має бути розглянуто можливість надання в окремих випадках кредитів рефінансування без застави як більш оперативного інструменту монетарної політики. Але у такому випадку, потрібно врахувати наявність певних ризиків порушення макроекономічної стабільності у зв'язку з посиленням інфляції внаслідок збільшення Національним банком обсягів рефінансування комерційних банків, у тому числі і з метою гарантування вкладів. Відновлення довіри до банків і повернення депозитів дасть можливість і в подальшому нівелювати початковий негативний ефект від збільшення масштабів

рефінансування. У разі посилення зовнішніх шоків Національний банк за потреби посилюватиме підтримку ліквідності банків через розширення переліку застави, яка оголошується під час проведення тендерів з рефінансування, та збільшення термінів підтримки ліквідності банків. За потреби встановлюватимуться додаткові вимоги до банків, що матимуть намір підтримувати ліквідність через інструменти рефінансування [6]. При цьому необхідним буде посилення контролю з боку НБУ за цільовим використанням кредитів рефінансування.

По-друге, обмеження боргового тиску на позичальників. Процентна політика Національного банку України в процесі організації кредитування комерційних банків може бути спрямована на заохочення останніх до реструктуризації заборгованості і зменшення боргового навантаження на позичальників шляхом поступового зниження процентних ставок. Процентна політика спрямовуватиметься на сприяння формуванню умов для зниження реальної вартості кредитних ресурсів. Водночас динаміка відсоткових ставок за кредитами та депозитами суттєвим чином залежатиме і від рівня ринкових очікувань, подолання структурних диспропорцій розвитку тощо. Це потребуватиме вжиття узгоджених з усіма гілками влади за ходів у напрямі макроекономічної стабілізації, удосконалення законодавства із захисту прав кредиторів і споживачів фінансових послуг, поліпшення інвестиційного клімату, покращення судової практики розгляду кредитних спорів [7].

По-третє, монетарне стимулювання економічного розвитку. Професор, головний науковий співробітник відділу грошово-кредитних відносин Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України Володимир Корнєєв наголошує, що стабілізація розвитку банківських систем як під час подолання наслідків фінансової кризи, так і при запобіганні ризикам її відновлення є основним завданням і вектором регуляторної діяльності центральних банків країн світу. У сукупності важелів державного регулювання відновлювальних процесів монетарне стимулювання відіграє особливу роль, оскільки характеристики грошового обігу значною мірою визначають темпи й пропорції економічного відтворення.

Характерною рисою монетарного стимулювання економічного розвитку в останні роки є реалізація провідними центробанками м'якої монетарної політики, що проявляється в двох ключових напрямках їх діяльності: утриманні ними низьких процентних ставок для відновлення циркуляції кредиту і придбанні державних цінних паперів для фінансування дефіциту державного бюджету. У вітчизняній банківській системі в 2012–2013 рр. Володимир Корнєєв вирізнив такі ризики: кредитний, девальваційний і ризик доларизації грошового обігу. Формується також ризик надлишкової ліквідності банків. Так, наприклад, якщо за дев'ять місяців 2012 року обсяги банківських кредитів зросли на 1.2 % (до 803 млрд. грн.), то депозити – на 7.7% (до 526 млрд. грн.). Населення продовжує скуповувати і тесаврувати іноземну валюту. У валютній структурі депозитів 42% становлять долари США, 8% – інші іноземні валюти. Основою стабілізації банківської системи України повинен стати довгий фінансовий ресурс у гривні і довіра населення до дій монетарного регулятора. Результативне вирішення монетарних завдань можливе в загальному руслі поліпшення макроекономічних показників економічного розвитку. Відновлений експорт і про стимульований платоспроможний внутрішній попит є ключовими факторами зміцнення гривні. Це дасть змогу скоригувати наявні на сьогодні перекося платіжного балансу в частині особливостей його характеристик за торговельним балансом і

рахунком руху капіталу. Основний акцент слід робити на розвитку внутрішнього ринку довгострокових фінансових ресурсів [5].

По-четверте, надання гарантій за міжбанківськими кредитами. З метою активізації міжбанківського кредитування як важливого фактора забезпечення належного рівня ліквідності і фінансової стабільності всього банківського сектору слід розглянути можливість надання Національним банком гарантій щодо відшкодування частини ймовірних збитків банків унаслідок кредитування інших банківських установ - учасників грошового ринку. Насамперед ідеться про державні та системоутворюючі банки, які можуть отримати від НБУ відповідні гарантії відшкодування можливих збитків. У свою чергу вони мають взяти на себе певні зобов'язання щодо обсягів і ціни кредитних ресурсів, котрі можуть бути розмішені цими банками на міжбанківському ринку. Такий захід міг би певним чином зменшити негативний вплив кредитів рефінансування на економіку і грошовий ринок, оскільки кредитування здійснювалось би не Національним банком України, а самими комерційними банками, однак під гарантії НБУ.

П'яте, налагодження ефективної системи моніторингу за порушенням стійкості банківського сектору економіки. В умовах, коли форми прояву кризових явищ постійно змінюються, Національному банку України важливо сформулювати динамічну систему моніторингу ризиків, за допомогою якої можна відстежувати загальні ознаки ускладнень, зокрема: а) надлишкову ліквідність на фінансовому ринку; б) надмірний приплив короткострокового капіталу у певні сектори економіки; в) швидке розширення сфери кредитування, тобто надмірну кредитну експансію банків; г) швидке зростання цін на певні види активів (наприклад, нерухомість).

Шосте, альтернативним відносно кредитів рефінансування напрямом підтримання платоспроможності і фінансової стійкості комерційних банків може розглядатися процедура їх рекапіталізації. Нею передбачається участь держави у придбанні корпоративних прав банків (акцій). Участь держави в управлінні банками і прийнятті рішень із пріоритетів кредитної політики може стати вагомим засобом антикризових заходів. Програми рекапіталізації проблемних банків у світовій практиці є досить поширеним антикризовим заходом, а в Україні до 2009 року такого досвіду не було. Ефективність процедури рекапіталізації вітчизняних банків за кошти бюджету виявилася неоднозначною: незважаючи на значне вливання капіталу (понад 25 млрд. грн.), все ж не вдалося повернути довіру до банків, відновити на належному рівні їх платоспроможність і ліквідність, забезпечити фінансову стабільність та провадження ефективної фінансової і операційної діяльності. Враховуючи, що капіталізація банків в Україні коштом держави мала антикризовий і тимчасовий характер, підвищення стабільності й рівня капіталізації фінансової системи України потребує забезпечення виходу держави з банків, у капіталізації яких вона взяла участь, із метою повернення коштів державного бюджету. Також, відповідно до вимог Закону України "Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі у статутних капіталах банків, у капіталізації яких взяла участь держава" Міністерство фінансів України здійснює низку заходів (розробка організаційно-правового механізму продажу корпоративних часток держави в капіталі рекапіталізованих банків), щодо забезпечення повернення до бюджету коштів, витрачених на рекапіталізацію таких банків.[5]

Сьоме, вдосконалення системи управління ризиками. Регулятивний механізм як з боку Національного банку України, так і з боку самих комерційних банків має бути

спрямований на покращення політики управління ризиками - передусім кредитним і ліквідності. Доцільним при цьому буде оптимізація бізнес-процесів всередині самих банків, структура мережі їх відділень, механізми своєчасного і всебічного оцінювання ризиків та створення необхідних резервів. Ураховуючи світовий досвід щодо здійснення стрес-тестування та рекомендації, викладені в Основних принципах ефективного банківського нагляду, що розроблені Базельським комітетом з банківського нагляду відповідно до Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [5], вітчизняні банки повинні здійснювати стрес-тестування за такими ризиками: кредитний ризик; ризик ліквідності; ринковий ризик (валютний ризик, ризик зміни процентної ставки); операційний ризик. Для підвищення ефективності системи банківського нагляду в Україні, як свідчить досвід Європейського банківського управління, стрес-тестування доцільно здійснювати його не лише на рівні окремих банків, а й на рівні банківської системи в цілому. Найприйнятнішим методом для проведення стрес-тестування банківської системи є метод сценарного аналізу, до переваг якого можна віднести такі: дає змогу оцінити рівень впливу факторів ризику при розгляді кількох альтернативних сценаріїв (песимістичного та оптимістичного); є комплексним, оскільки дає змогу враховувати зовнішні та внутрішні фактори ризику; має єдиний підхід до управління різними факторами ризику, які в кризових ситуаціях реалізуються як кожен окремо, так і всі одночасно та взаємно підсилюються; має практичну цінність, оскільки результати стрес-тестування дають змогу заздалегідь оцінити вплив потенційно негативних або позитивних подій та взяти відповідні заходи, спрямовані на мінімізацію втрат банківської системи в разі істотного погіршення зовнішніх та внутрішніх умов функціонування. Процедура оцінювання вразливості банківської системи може бути реалізована на підставі послідовності етапів стрес-тестування.

Етап 1. Актуалізація цільового параметра стрес-тестування (одного або кількох), що відображає результативність діяльності банківської системи та чутливість якого до зміни факторів ризику буде досліджуватись.

Етап 2. Проведення аналітичної роботи з ідентифікації факторів ризику, що становлять загрозу фінансовій стійкості банківської системи. На цьому етапі здійснюється деталізація факторів ризику – як зовнішніх, так і внутрішніх, що враховуватимуться під час проведення стрес-тестування, та визначаються можливі комбінації цих факторів; проводиться стандартизація факторів ризику та цільового параметра, що дає змогу привести всі змінні до єдиної шкали вимірювання

Етап 3. Розробка моделі стрес-тестування, що відображає ступінь впливу факторів ризику на цільовий параметр, визначення найімовірніших змін цільових параметрів і критеріїв стрес-тестування, встановлення їх критичних значень.

Етап 4. Розробка сценаріїв та оцінювання ризику їх реалізації шляхом формалізації залежності цільового параметра стрес-тестування від кожного фактора ризику за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Етап 5. Аналіз отриманих результатів потенційного впливу факторів ризику на цільовий параметр та прогнозування ймовірного розміру збитків банківської системи при реалізації оптимістичного та песимістичного стресових сценаріїв.

Етап 6. Підбиття підсумків стрес-тестування та розробка заходів щодо підвищення фінансової стійкості банківської системи [7].

Висновки. Отже, важливими антикризовими заходами, яких необхідно взяти для забезпечення стійкого функціонування банківського сектору економіки України,

перш за все, має бути розробка на державному рівні програми реалізації заходів щодо підвищення конкурентоспроможності банківського сектору України, яка б містила інструменти тактичного та стратегічного спрямування і вирішувала наступні завдання:

- забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності банківського сектору шляхом: підвищення рівня рентабельності та капіталізації банків; нарощення довгострокової ресурсної бази; побудови адекватної системи підтримки банківської ліквідності через удосконалення механізму рефінансування; реформування банківського нагляду;
- стимулювання процесу кредитування економіки за допомогою розв'язання проблем юридичного захисту прав кредиторів та зростання рівня платоспроможності позичальників; обмеження ризиків споживчого кредитування та кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу; розробки ефективного механізму рефінансування при іпотечному кредитуванні;
- підвищення організаційного рівня банківського сектору економіки через зростання довіри населення до банківського сектору; налагодження роботи Національного банку України з банківським співтовариством; перерозподілу банківського капіталу між різними регіонами країни; вдосконалення механізмів банківського регулювання;
- підвищення якості роботи кредитних установ за умови розвитку національних стандартів якості корпоративного управління в банках; стимулювання належної системи внутрішнього контролю та аудиту в банківських установах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).
2. Пацера М. Макропруденційний аналіз – важливий елемент фінансової стабільності / М.Пацера // Вісник Національного банку України. – 2011. – №3. – С. 41–42.
3. Закон України Про Національний банк України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 29, ст.238){Із змінами, внесеними згідно із Законами 2010, N N 2478-VI (2478-17) від 09.07.2010, ВВР, 2010, N 49, ст.570 N 2856-VI (2856-17) від 23.12.2010, N 5480-VI (5480-17) від 06.11.2012 N 5518-VI (5518-17) від 06.12.2012 N 399-VII (399-18) від 04.07.2013}.
4. . Міщенко В.І. Наукові дослідження в системі Національного банку: основні здобуття за 10 років // Вісник НБУ. - 2013. - №4. - С. 3-8.
5. Пацера М. Науковці різних країн обговорюють спільні проблеми світової банківської системи // Вісник НБУ. - 2012. - №7. - С. 11-13.
6. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 р. № 460. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
7. В. Вовк, Ю. Дмитрик Діагностування кризи з боку центральних банків: зарубіжний та вітчизняний досвід // Вісник НБУ. - 2013. - № 3. - С. 20-32.